

strafappèl beëindigd en mochten de gevangenen inrukken¹, verscheidenen van hen waren in de loop van het staan dat een-en-twintig uur geduurd had (de gevangenen hadden niets te eten of te drinken gekregen), flauwgevallen.

Twee weken later ontbrak een gevangene op het ochtendappèl. Hij werd na enig zoeken in de keuken ontdekt waar hij zich achter een ketel verstopt had. De man werd op de appèlplaats met knuppels afgeranseld en met laarzen getrapt, 'tegen het gezicht, in zijn zijde, ze stampen op zijn benen, in zijn buik – alles vóór de troep als afschrikwekkend voorbeeld. Velen van ons', aldus de in het kamp opgesloten predikanten H. L. Lieve en K. R. ter Steege² in hun *Predikant achter prikkeldraad*³,

'kijken verbeterd toe met strak gezicht en gebalde vuist. *Moeten* wij als Christenen niet protesteren en er tussen springen? Mogen wij dit lijdelijk aanzien? – Maar waag het eens! Hef je hand eens op! Je bent een kind des doods . . .

Er gaan nog heel andere stemmen op; hier en daar wordt halflied geroepen: 'Laten ze hem doodslaan voor mijn part – hij brengt ons potje eten in gevaar, die smeerlap!' Er is zelfs geapplaudisseerd op het moment dat ze hem vonden. Een barakoudste dringt zich naar voren en beukt mee.'

★

De meest spectaculaire ontvluchting uit Amersfoort is die van Gerrit Kleinveld geweest⁴, een vriend van Theo Dobbe en een van diens medewerkers bij de eerste overval op een distributiekantoor: die te Joure in oktober '42. Kleinveld werd medio december '42 in de buurt van Amersfoort gearres-

¹ Tijdens dit appèl dreef, aldus ds. W. A. Zeydner, hervormd predikant te Rotterdam, 'de kampcommandant' (wij vermoeden dat dit *Schutzhaftlagerführer* Stöver geweest is) de spot met de Jehova's Getuigen die toen 'in grote getale' in het kamp aanwezig waren: 'De heer Jehova staat op het punt te verschijnen? Komt hij nog niet? Ha, ha – *er wird nie kommen!* Voor Zeydner wist wat hij gezegd had, was het er uit: '*Und doch kommt Er!*' Stöver draaide zich met een ruk om en liep weg. (W. A. Zeydner in Ned. Herv. Kerk, Classis Rotterdam: *Het nevelgordijn opgetrokken. De classis Rotterdam der Nederlandse Hervormde Kerk tijdens de oorlog* (1946), p. 81). ² Zij hadden samen in Huizinge (Groningen), waar zij als predikant stonden, hulp geboden aan twee Joodse onderduikers. ³ H. L. Lieve en K. R. ter Steege: *Predikant achter prikkeldraad* (z.j.), p. 70–71. Deze herinneringen zijn grotendeels in de ik-vorm geschreven; in de tekst zullen wij voortaan de geciteerde passages aan ds. Lieve toeschrijven. ⁴ Wij volgen het relaas van Kees Bauer: *Ontsnapping uit de bunker*, dat in 1946 werd gepubliceerd in opdracht van de LO-LKP-Stichting en de Gemeenschap van Oud-Illegale Werkers in Nederland.